

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 45 (1959)

Artikel: Pader Baseli Carigiet e siu temps (1811-1883)
Autor: Gadola, Guglielm
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882034>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Pader Baseli Carigiet e siu temps

(1811—1883)

da

Guglielm Gadola

Introducziun

Mustér, numnaus da sias uras dad jasters e dumiastis «la cruna della vallada» ei — sco l'istoria muossa — buca stau mo la capitala della Cadi, anzi era il center cultural della Surselva insumma.¹ E quei dapi tschentaners e tschentaners ed en pliras direcziuns.

A caschun de nosssa biografia «P. Baseli Carigiet e siu temps», eis ei franc buca surfatg, sche nus regurdein ils lecturs digl Ischi, che strusch in'otra vischnaunca sursilvana hagi giu enzacu tonts capavels idealists e premurai cultivaturs de nies lungatg romontsch sco Mustér, era en quei grau «la cruna della vallada» — cunzun duront ils davos 200 onns.

Abstrahau dils capavels e renomai paders de Mustér, vischins de nosssa vischnaunca: P. Maurus Venzin, P. Carli Decurtins, P. Justus Berther ed auters², havein nus giu ina partida umens litterai e de fina cultura dapi ils davos decennis dil 18avel tschentaner entochen oz: ina cadeina de ghleis ded aur, che han piars nuot de lur tarlischur e valur.

¹ Constatond quei fatg, lein nus tuttavia buca passar giu pils peis a Trun e Breil che han senza dubi era giu partida umens de cultura el vargau.

² Pareglia cheu: P. Adalgott Schuhmacher, Album Desertinense, nr. 486, 457, e 482, sco era ils differents studis de P. Iso Müller sur quels.

Quels Romontschs de Mustér han meritau e meretan aunc oz nies cumplein engraziament e nossa sincera undrientscha. Per part han els gia obteniu lur beinmeritadas biografias, aschia per ex.: Sia Sabientscha Sgr. landrechter Gion Theodor de Castelberg (1748—1818), nies εμπrem poet popular, dramaticher e politicher³; Sur Gion Martin Durgiai (1811—1869), prof. e sribent romontsch de vaglia⁴; sgr. prof. Placi Condrau (1825—1902), fundatur e duront bunamein 50 onns redactur della Gasetta Romontscha⁵; Gion Antoni Huonder (1824—1867), poet nazional romontsch, schurnalist e redactur;⁶ Sur dr. Sep Huonder (1869—1905), prof. dils lungatgs romans all'universitad de Friburg⁷. Dapli ha la vischnaunca de Mustér la honor de haver giu en Sur canoni dr. Carli Fry (1897—1956) in dils pli enconuschents, prus, luvrus ed intelligents Romontschs de nos dis. — Nus giavischein da tut cor ch'era el anfli in di in biograf (forsa denter ses confrars) ch'undreschi sia grondiusa lavur culturala, litterara ed historica per nies lungatg e per la tiara insumma!

A pèr cun ils nov sura allegai, selubin nus era de metter il dieschavel: P. Baseli Carigiet sil candelier de nos pli meriteivels. P. B. C. ch'ei oz emblidau dil taliter, era dals vischins de Mustér che han varghentau ils 70; P.B.C. ch'ei insumma dil tutafatg nunenconuschents alla davosa generaziun, mereta ontras ina modesta biografia. La finfinala ha il Romontsch e sia cultivaziun d'engraziar ad el bia, e quei malgrad che quels ded ier e nus ded oz «fagein tut meglier» che nos antecessurs e lur temps. Ins emblida gie mo memi bugen che, sch'els fussen buca stai ed havessen buca luvrau per lungatg e cultura, nus ded oz havessen de far pauc pli. . .

Ual de nos dis che nus survegnin finalmein il niev «Dicziunari Romontsch-Tudestg», in'ovra d'immensas stentas duront varga treis decennis, in'ovra che ha custau mellis e mellis e che vegn aunc a custar ina partida dapli, eis ei franc buca surfatg, sche nus seregurdein de quei meriteivel um, de quei pa-

³ Guglielm Gadola: Landr. G. Theodor de Castelberg, Ischi XXXIX.

⁴ Guglielm Gadola: Sur Gion Martin Anton Durgiai, Glogn 1939.

⁵ P. Maurus Carnot: Dus veterans della pressa romontscha. Ischi XVIII.

⁶ Prof. dr. Gion Cahannes: Gion Antoni Huonder, Tschespet IV (1924).

⁷ Prof. dr. Gion Cahannes: Professor Dr. Giusep Huonder, Ina regurdientscha. Annalas XXXI (1917).

der che ha arrau e barhau sil medem prau dir senza vegnir sustenius, pagaus u undraus sco'l vess meritau. En quei grau lein nus tener en egl la devisa de nies grond sursilvan, P.Placi a Spescha: «Etsi pereat mundus, tamen fiet iustitia.»*

* Cheu less jeu aunc haver engraziau a rev. P. B. Berther p. m. per las numerusas notizias ch'el veva rimnau sur P. B. Carigiet e ch'el ha giu regalau a mi 1930 cun la cunzina de scriver senza fallir la biografia de P. B. C.; mo era a P. Iso Müller hai jeu d'engraziar pil diever ch'el ha schau far de plirs documents davart P. B. C., che sesanflan egl archiv della claustra de Mustér.

1. Origin e derivonza della famiglia Carigiet

La gloria dils affons
ein lur perdavons.

Dardin, l'ucliva sulegliva della vischnaunca de Breil, situada sill'aula spunda sul Rein, ei il liug nativ de tut ils Carigiets della Cadi⁸. La schlatteina Carigiet derivi dalla casa dil Rigiet, in vegl prenum romontsch, che seigi vegnius daus pli tard cun Henri⁹. Carigiets dev'ei e dat ei aunc oz a Dardin, Trun, Sumvitg e Mustér¹⁰.

Ils Carigiets de Trun eran zatgei pauc parents culs Carigiets de Mustér.¹¹ Els ein morts ora a Mustér, 1910 cun prof. Gion Batt. Carigiet, ferton ch'ils Carigiets de Trun e Dardin ein aunc oz en gamba.

Las duas pli veglias famiglias Carigiet de Mustér che nus enconuschein udevan alla veglia e robusta aristocrazia purila della Cadi. Schebein capitani Ludovic Carigiet che steva en bunas relaziuns cun la famiglia de Barun de Mont a Schluein¹², ha giu famiglia e fuss staus parents culs auters Carigiets de M., ei buca stau de fastisar.

Pli manedel e bein orientai essan nus davart la famiglia de P. Baseli Carigiet. Siu tat fuss stau podestat Gion Luregn Carigiet (1748—1828); 1786 mistral regent dil lud. Cumin della Cadi.¹³

Circa 1775/76 ei mistral G.L. Carigiet maridau cun dunschalla Margretta de Castelberg.¹⁴ Els han schendrau treis affons: Conradin, numnaus «Giuncher Conradin» (n. ils 25 de matg 1777 † 1853). Igl onn dils Franzos (1799), ella vegliadetgna de

⁸ Raquintau da P. B. C. sez a sgr. Ludovic de Castelberg p. m., siu parents, al qual jeu hai d'engraziar per questa ed aunc autras notizias.

⁹ Nova pratica ect. 1771, p. 10 ff.

¹⁰ Hist. Biogr. Lexikon d. Schweiz, I. Band, p. 498/99 (P.V. e P.N.C.)

¹¹ Brev de cap. Ludovic Carigiet de 1796 (il di ei buc indicaus) a Barun de Mont. Corr. de Mont, Archiv cantonal.

¹² G. Gadola, Il Cumin della Cadi, Glogn 1944, p. 100, nr. 218

¹³ Tschep della famiglia Carigiet en posses d'August Monn p. m. salter dil Cumin della Cadi.

¹⁴ Stema della fam. Carigiet, fatga da P. B. Berther. Quella ei buca completa, mo quei cheu coincidescha cun la sura menzionada da Aug. Monn.

mo 22 onns, eis el sedistinguius sco capitani d'uiara ella battaglia de Mustér, sco era alla Punt-Rehanau.

Giuncher Conradin ei stau il bab de nies P. Baseli C. della claustra de Mustér. Giuncher Conradin ha giu in soli frar ed ina sora persula. Quei frar ei stau negin auter ch'igl enconuschent e zun meriteivel canoni residenzial e prevost della cathedra de Cuera Carigiet, ch'ei sco cratsch dils treis, naschius pér 1794 ils 4 de schaner. De quei augsegner de P. Baseli, ch'el teneva aschi ault e che ha era animau il nevs de studegiar e vegnir pader, lein nus allegar quei che la Gasetta Romontscha di a caschun de sia mort:

«... Naschius a Mustér ils 4 de schaner 1794 en ina zun respectabla famiglia, ha il defunct gudiu ina buna educaziun domestica ed ha fatg ses studis el flurent gimnasi che la claustra veva da lezzas uras. Silsunter eis el serendus a Solothurn, ch'attergeva cun siu distinguiu e bein accreditau liceum zun bia students. Ses studis teologics ha el finiu el seminari a s. Leci sut l'egida dils professers Purtscher e Tapfer de buna memoria. Benedius ora spiritual ils 23 d'uost 1818, ha el gl'emprem onn surpriu la pleiv de Termin. Mo el gudeva tala stema e fidonza, che la gronda vischnaunca de Domat ha elegiu el gia 1820 sco plevon. De quella pastoraziun seregurdava el en ses vegls dis cun grond plascher. Havend Domat da gliez temps zun negins spirituals ord siu ravugl, ha el fatg in priedi davart la ventira d'ina vischnaunca de haver spirituals denter ses vischins. Quels plaids han purtau dieschdubel fretg, essend che quella pleiv ha silsunter survegniu partida spirituals. Plevon Carigiet ha battiau leu in mat, ch'ei vegnius pader, professor, plevon ed uestg: il reverendissim uestg Casper Willi. —

Anno 1826 eis el sedomiciliaus sco plevon a Schaan el Principat de Liechtenstein, ed ei vegnius numnaus «vicari della tiara». En quella extendida pleiv ha el operau cun laud e benedicziun duront 32 onns, e fuva cheu stimaus e carezaus dagl entir Principat. — Stazionaus cheu spel stradun che menava el «Schuobalan», han tshiens e tshiens paupers affons grischuns gudiu sia hospitaliad e beneficenza. Schaan era la principala staziun per quels giuvens emigrants.

Igl onn 1832 ei plevon Carigiet vegnius numnaus canoni extraresidenzial ed havess all'entschatta dils anno curonta sa-

viu esser domdecan, sch'el havess buca giu preferiu sia zun meriteivla pastoraziun.

Avanzaus els onns, ha el acceptau 1858 la nomina de domcantor ella residenza episcopala e nov onns suenter eis el vegnius promovius domdecan. Sco tal fuv'el fetg premuraus de metter l'administraziun dil capetel en bien pei e de far giu dil fatg tuttas caussas pendentas. Elegius ella commissiun per stabilir in modus viventi denter il Tgierp catolic ed igl ordinariat episcopal, ha el sedistinguiu entras sia loialtad e premura pigl uorden e per la paisch . . . Possi el entras siu bi cudisch 'Spirituals Mussaments', ch'el ha sco plevon a Domat ediu en buna romontsch¹⁵ e che dues muncar en buc ina solia famiglia catolica — effectuar bia bien aunc suenter sia mort.»¹⁶

Sia sora, Maria Lisabeth, ei stada pli tard cul Sur frar a Schaan; ha fatg leu enconuschientscha cun Joh. Peter Rheinberger de Vaduz — e maridau quel.

Quella lètg ha schendrau il grond componist Jos. Rheinberger,^{16a} ch'ei staus biars onns capelmeister della caplutta roiala a Minca. El ei vegnius honoraus da Sia Sontgadam Papa Leo ils XIII cun la crusch de cavalier digl uorden de s. Gregor il grond, per ses gronds merets per la musica sacra.¹⁷

Il talent musical de quei componist de renum europeic vegneu dils Carigiets de Mustér, entir entratgamein, es-

¹⁵ Cheu setracta ei de si'oreifer bun'ovra, scretta en stupent lungatg della Cadi: «Spirituals mussaments per manar ina christianeivla vita. Portau ensemen de Guglielm Hausen (S. J.), translatai en romontsch . . . entras Giachen Antoni Carigiet.» Cuera, Pradella 1821, (403 pag. cun illustr.) — Dapi ils anno 20 entochen 90 de tschei tschentaner enconuschein nus buc ina solia ovra de tempru religiosa-educativa ed instructiva de tala qualitat en cuntegn e lungatg. La prosa digl augsegner ei anzi megliera che quella de siu enconuschent nevs, P. Baseli de pli tard

¹⁶ Pareglia cheu: Gasetta Rom. 1880, nr. 3 dils 15 de schaner. Davart Sur G. A. Carigiet e siu operar consultescha era: Nova Gasetta Rom. 1857, nr. 47, N. G. R. 1858, nr. 48, sco era Tuor Chr. M., Reihenfolge der resid. Domherren.» Quel di dad el: «Carigiet war ein feiner Diplomat und vorzüglicher Oekonom.» — Nb. Il bab de Sur domdecan G. A. C., Mistral Gion Luregn ei morts a Schaan tier el, ils 5 de zercladur 1828.

^{16a} Vide: Mscr. B, da P. Baseli Berther, tenor raquintaziuns de Sur domprobst Fidel de Florin, nudada dad el ils 18 d'avrel 1910.

¹⁷ Gasetta Rom. 1880, nr. 39, sco era Oberlehrer Hinger, Rheinberger, Hist. Jahrbücher des Liechtensteins, 1903. — Jos. Rheinberger, il componist ei morts 1902. El ha giu duas dunnas e negins descendents. — Dr. Theodor Kroyer, «Joseph Rheinberger» 1915, p. 13—64.

send ch'ils Reinbergers de Vaduz vevan ni dun ni idea per la musica.¹⁸

Giuncher Curdin Carigiet, bab de P. Baseli, ei maridaus 1800 ella vegliadetgna de 23 onns cun Maritresa Soliva, nashida 1789 († 1865), che fuss stada ina sora dil P. Benedetg Soliva della claustra de Mustér.¹⁹ Quels Solivas eran secasai a Mustér, mo fussen stai oriunds de Tujetsch.²⁰ Maritresa, mumma de P. Baseli, ei stada sora persula de P. Benedetg. Quei Segner Pader ch'era in um bein instruiu e zun pietus,²¹ ha giu grond'influenza sin siu nevs, P. Baseli de pli tard. El ei staus decan dil convent, componist e bien musicant.²² Dapi 1808 entochen 1833 eis el staus plirasga prefect della scola claustrala.²³ El e sgr. colonel Gion Librat de Castelberg fuvan dus stupents violinists, dus buns amitgs; ei sunavien si als students il tscheiver — per schar saltar! P. Ben. Soliva ei morts ils 8 de fevrer 1836.

Carigiets e Solivas de Mustér eran da lezzas uras purs beinstonts. Sper la lavur purila che Curdin Carigiet e sia dunna Maritresa fagevien cun plascher ed inschign, demussava el era grond tschaffen ed ardur per la cultivaziun ed instrucziun dil pievel rural. Per tal motiv ha el, bien vischin de Mustér sco el era, fundau ina scola privata per buobs e mattatschs. Quella vev'el endrizau en casa dils Huonders de Vitg, ella casa nua che sturzè Huonder steva pli tard. El deva sez instrucziun, vevi ina stupenta scola, mo paucs scolars e de quels pagavien mo 15 in thaler della crusch per in (frs. 5.65) per tschun meins scola.²⁴ Sia scola vegneva era frequentada d'enqual dils uclauns mo buca regularmein.²⁵ Quella scola haveva oravon tut intents pratics; el mussava de leger, scriver, far quens e de menar in' exacta contabilitad.

¹⁸ Mscr. B. da P. B. Berther 1. c.

¹⁹ Mscr. A. da P. Baseli Berther, 3.

²⁰ 1. c. sut remarca 12.

²¹ P. Adalgott Schuhmacher, Album Desertinense p. 106, nr. 543.

²² Mscr. C. da P. B. Berther.

²³ Mscr. A, 1. c. da P. B. B.

²⁴ Notizias «davart Mustér», rimnadas da P. Baseli Berther, copiadadas en in carnet 40, da P. Ursicin Simeon, p. 3.

²⁵ Da Mumpé-Medel vegnev'ei era neu zaconts; il bia arrivavan ei mo entochen giu Cufions, devan leu zacontas uras «platta-stetgel», epi turnavan ei puspei a casa, sco sch'ei vegnessen ual ord scola. — Pareglia cheu era: Guglielm Gadola, Glogn 1936, p. 62.

«La «scola de ductrina», tenuta parallelmein en casa pervenda a s. Gions, datava gia da tschentaners enneu, cuzzavi è mo tschun meins ad onn, treis uras a di.

Con ditg il bab de P. Baseli ha tenuu la dira cun sia scola privata, ch'el veva fundau 1800, ei buca stau d'eruir.

La giuvna lètg de Curdin e Maritresa, ei stada benedida d'ina bufatga descendenza. En tut ha P. Baseli aunc giu otg fargliuns; cun el eran ei nov. Els han, malgrad ils bials praus ed il grond muvel dil bab, stuiu sedustar bravamein per vegnir atras. Denton vevan quellas famiglias grondas da lezzas uras ina buna pratica ed il spèrt de vicendeivla carezia fraterna. Dus ni treis fargliuns stevan ledis, gidavan e sustenevan ils auters, sco buns augs ed ondas. Tgei biala clamada de vera, nobla carezia proximala! Ella famiglia Carigiet ei quella pratica stada trasatras tradizionala ed ha operau el pli bi senn de famiglia.

Igl εμπrem de tuts, ei stau Ludovic, n. ils 26 d'uost 1801.²⁶ El ei adina staus a Mustér, ha fatg il pur, carezaus sco bien vischin e respectaus sco solid proprietari dell' acla «Caschuars».²⁷

Numero dus ei stau Giohen Thomas, n. ils 2 de nov. 1805. En ses giuvens onns eis el staus associaus cun famiglia Bossi, marcadonts de vin a Clavenna. Um de fatschenta sco'l era daventaus trasatras, mav'el bia atras tuttas vischnauncas e valladas grischunas, ha giu caschun de far amicezia cun la reha e nobla Nannetta de Scarpatetti de Cunter (n.1820), ha maridau ella 1841, ed ei lu pli tard setratgs a Cuera sco marcadont de

²⁶ Noticias della fumitgasa de P. Baseli Carigiet (1861-1866), ella bibliot. della cl. d. M. — Anno 1823 eis el maridau cun Lisabeth Huonder. Els han giu quater affons: Benedetg, n. 1824; Giohen, n. 1828, Baseli, n. 1831 e Maritresa (n?). — Ben. ei maridau entuorn 1850 cun Luisia Caviezel, ed ha giu mo ina feglia: Casparina Carigiet, n. 1854; morta matta veglia. — Giohen ei staus da giuven en Frontscha, a Lyon; returnaus ha el spusau vieua Rusina, n. Caviezel, fatg il pur e morts senza descendenza. — Baseli ei era staus maridau, cu e cun tgi ei buc enconuschent. Siu sulet fegl ei se-retratgs a London e mai pli turnaus. — La sora Maritresa ei morta matta veglia. — Pareglia cheu era: Ludovic de Castelberg, Stema e noticias sur la famiglia Carigiet de Mustér. —

²⁷ Notizia de Ludovic de Castelberg, Mustér.

vin. El ha tratg si ina gronda famiglia²⁸. Anno 1875 ils 11 d' uost eis el morts a Churwalden, e vegnius satraus a Cunter ils 13 de gliez meins. De sia famiglia ei mai pli in turnaus a Mustér.

Il tierz affon, Tresa, n. 1808, ei negada el Rein, in atun mond a misess.²⁹ Numero 4 ei stau Margretta, ch'ei morta matta veglia. De quella sora de P. Baseli havein nus anflau ni il di de naschientscha ni quel de sia mort. Il quint ei stau P. Baseli, naschius ils 15 de sett. 1811 e morts ils 4 d'avrel 1883. Lu suonda Rusina, n. ils 16 de fen. 1814, stada fumitgasa cun il sur frar P. Baseli, a Platta-Medel ed a s. Gions-Mustér; morta sco buna matta veglia.³⁰

Il siatavel, Curdin Anton, n. ils 6 d'uost 1819. Da giuven ei lez staus plirs onns scarvon a Cuera tiella posta. Buca ditg ed el bratta la plema cul fisi, va schuldau a Napel e miera leu 1853 sco officier.³¹

Il cratsch, Gion Battesta, ei naschius ils 4 de schaner 1823

²⁸ Giohen Carigiet e Nannetta de Scarpatetti han giu 6 affons: Teresina, n. 1842; Gieri, n. 1844; Ciril, n. 1845; Ludovic, n. 1874; Luisia n. 1849; Lisetta, n. 1852. Giohen veva a Cuera ina flurenta fatschenta de vin, mo ses buobs eran anzi sturnellis, han fatg de valer pauc. Il davos ein ei i ell'America per mai pli turnar. Las soras ein maridadas. Lur descendenza, deno quella della Lisetta ei nunenconuschenta. Lezza ha giu maridau in Schué de Ligiaun. Siu sulet feagl, staus biars onns chef-officier (colonel) della cavaleria svizzera, ei morts pér avon circa 20 onns sco mat vegl, e satraus a Cunter. El era secumpraus en vischin de Mustér. Avon che murir ha el fatg si bialas e custeivlas caussas de miola, ch'ein oz deponidas el museum sur-silvan, Cuort Ligia Grischa, Trun.

²⁹ Notzias davart la fam. de P. B. C., carnet mscr. de P. B. Berther, sco era «Liber mortuorum» de Mustér, nua che nus legin: «1820, die 24. Augusti, Theresia Carigiet, puella 12 annorum, de ponticulo in Rhenum delapsa, 25 Aug. Throni inventa, et 26 Aug. hic sepulta est, officiante P. Beato Ludescher p. t. parrocho.»

³⁰ La Rusina, vegni detg, eri bellezza matta da giuven. Ella e sia cumpogna, Giuliana Andreoli, erien idas 1833 u 34 el bogn de Peiden, per encurir enzaco de maridar in de lur pèr denter ils hospis. Sco la canzun raquenta, ei quei buca reussiu — e Rusina ei stada ledia, manteniu il tschupi ed unfriu sia veta sco sora e massera de P. Baseli, plevon de Medel e Sogn Gions. (Pareglia cheu era: Guglielm Gadola: Treis canzuns, treis maletgs. Annalas 47, 1933). Veva P. Baseli fatg quella canzun sin las duas «Bagnolas»... «bialas e finas de Mustér?» Ni sco dr. Al. Tuor p. m. manegiava: Sur Chrest Hansemann?

³¹ Notizia della fumitgasa (1861—66), carnet de P. B. B. p. 7.

e morts ils 23 de schaner 1910 ell'aula vegliadetgna de 87 onns.³²

Quei frar de P. Baseli, ch'ei morts sco davos Carigiet de Mustér, ei aunc oz en buna memoria dils vegls vischins de Mustér e mereta perquei zaconts plaids de regurdientscha e commemoraziun.

«Professor Carigiet», sco el vegneva titulaus cun tut respect dals de Mustér, ha frequentau en ses giuvens onns las classas della «scola cantonala catolica» a Mustér. Havend Gion Battesta buns talents pils lungatgs moderns, ha P. Baseli, siu frar, ch'era leu alla scola sco giuven professor, animau el de studegiar lungatgs. En quell'idea eis el era vegnius sustenius dagl augsegner, Sur canoni Carigiet. Tgei scolas pli aultas el ha lu aunc frequentau per quei intent, havein nus buca saviu eruir, mo ch'el ei era staus naven a scola ei segir.³³ Suenters ses studis eis el all'entschatta staus ina partida onns professor dil franzos a Petersburg, Russia, tier ina famiglia privata de niebel, nua ch'el funzionava el medem temps sco educatur dils affons de quella. Muort sia amicablada ed inschignusada er'el «fetg stimaus e carezaus» da quella famiglia. Entras si'oreifra vusch, premtenor, eis el era gleiti staus enconuschents e beinvesius els cerchels dils nobels de Petersburg «e tschiensga vegnius animaus ded ira tiell'opera, nua ch'el havess giu las lètgas de far carriera d'in veritabel Caruso.» El ha denton desistiu de quella via carmelonta, ed ei, havend instruiu ed educau ses discipels ad umens giuvens de vaglia, returnaus ord la Russia el-la patria tiels cars de casa. Pli tard eis el lu aunc staus zaconts onns professor alla «scola episcopala» en claustra de Mustér.

Dapi ils onns de scola cantonala en claustra de Mustér, han intims ligioms de ver' amicezia ligiau e teniu uniu el cun ses conscolars de pli baul: cun Sur decan Baselgia, prof. Pl. Condrau, Sur Paulin Genelin e cun canoni Fontana. — Re-

³² Igl autur de questa biografia seregorda aunc fetg bein (el veva 8 onns) che prof. Carigiet ei morts. Ils treis dis ch'el ei staus en bara survegevan nus buobs de Vitg mintgamai 5 raps per mintga rusari, che nus purtavan lu stante pede al «pec» per zuchers. — Sia dunna (els han buca giu affons), Josefina Laim, ualti beinstonta, ei morta il medem onn, ils 14 d'october 1910, fuss stada in'onda de Sur domdecan Laim p. m. Ella veva medemamein varghentau ils 80. (Jeu hai giu scret ina noveletta, e raquintau enqual caussa de quels dus, comparida in onn egl Ischi.)

³³ Notizia de P. Baseli Berther.

turnaus ord Russia, ha el schau scarpas giu la veglia casa-lenn amiez il Vitg e baghegiu el medem liug ina gronda e biala casa crap (pli tard «Hotel Central» — oz Consum) ed ha allura spusau la reha matta Josefina Laim d'Alvegna, pladiu fumegl e fumitgasa e fatg il pur sia veta (a pèr cun tut las autras lavurs ed uffecis), cultivond cun amur e fervur sias duas bialas acclas «Caschuars» e «Plaun de Haida».

El decuors dil temps ha el era surviu a sia vischnaunca ed al Cumin della Cadi. El ei staus deputau al Cussegl grond, der-schader cirquital, president de vischnaunca ed il bien «assistent» de numerusas paupras famiglias. Dad el scheva il pievel: «Professor Carigiet ei in um gest e reclì.» E nus savein ch'el era ultra de quei in um religius e da bien cor.

A caschun della restauraziun della cl. de M., leu ils onns 1880/83, ha el cun prof. Pl. Condrau ensemen, gidau dr. Caspar Decurtins ad encurir novizs per Mustér,³⁴ e 1880 ch'el fuva president de vischnaunca eis el staus el ver senn dil plaid: «Ina pétga per la claustra de Mustér». Quei astga buca vegnir em-blidau!

Dasperas fuva prof. Carigiet in cantadur, tenorist d'emprema qualidad. El dev'era adina anim tiel cant, cunzun als giuvens. Cun el ha il chor viril de Mustér — de pia memoria — acquistau sias empremas arbitrias 1888 a Tusaun. Cun 75 onns havev'el aunc in tenor en cumpleina vigur e cun 86 er'el aunc adina in dils pli premurai commembers dil chor de baselgia. All'occa-siun de sia mort di la Gasetta Romontscha denter auter: «Cun in excellent tenor ch'encureva a sias uras forsa paregl ell'entira Svizzeria, e muort il qual el fuva en ses giuvens onns schizun tschercaus egl jester per l'opera,³⁵ ha el gidau la «Ligia Grischa» ad acquistar in dils emprems premis sin la fiasta federala de cant a Neuenburg all'entschatta dils 70.»³⁶

Priu tut: Prof. Carigiet ei stau in um respectau e carezau, in um de rar exempel per in e scadin, sco nus havein deplora-blamein mo memi paucs en nos vitgs.

³⁴ Karl Fry, Kaspar Decurtins, der Löwe von Trun, I. Bd. p. 104 e 108.

³⁵ Rusina, sia sora ei stada biars onns emprema cantadura a s. Gions (sopran). Duasga, a caschun de visetas dils «Peterburgers» a Mustér, han ins empruau de gudignar ella per l'opera mo ella ha preferiu de star cul sur-frar, P. Baseli. — Notizias derivontas da Sur domprobst de Florin. — Era P. Baseli cantavi fetg bein, biala vusch bariton.

³⁶ Gasetta Romontscha, nr. 4, 1910.

Il pli davos dils fargliuns de P. Baseli, ei stada sia sora Tresa, n. 1834 e morta 1883. Stada maridada cun Leci Monn, biars onns saltèr de cumin, er'ella mumma d'August Monn, successur de siu bab en quei uffeci.

Sco ei seresulta ein ils Carigiets stai ina respectabla e buna famiglia, benedida cun beins terresters, dotada cun buns talents e d'oreifra morala: in'èra solida de Diu e dil mund, ina famiglia aristocratica-purila el ver senn dil plaid. In um vegl de Mustér (Ludv. d. C. p.m.) che ha enconuschiu bein ils Carigiets, ha completau il maletg sco suonda: «Da character eran ils Carigiets grads e gests, vegnend scrupulusamein suenter allas obligaziuns della Baselia e dil stadi — e de quels che fagevan buca guoter cura ch'ei setractava de defender dretg e giustia. »

2. Onns de scola e de studi

Ecce, quam bonum et quam jucundum
habitare fratres in unum, Ps. 132.

Ton ei franc e segir che P. Baseli Carigiet ha passentau ina biala giuventetgna. El ei carschius si en ina buna famiglia «de buna casa», respectada e venerada da vischins ed enconuschents. Tat e tatta, geniturs, augs ed ondas vivevan en relaziuns patriarchalas e formavan ina seiv viva entuorn igl iert de si'affonza. Ils Carigiets vegls eran buna gliend de Diu e dil mund, e quei contuorn ha formau spért e character dil giuven mattatsch ch'era da pign ensi «in viv cumpogn, ornaus e dotaus cun tuts pusseivels talents.»³⁷

De tut las miserias che la gronda part dellas familias de Mustér ha stuiu far atras ual suenter l'uiara dils Franzos,³⁸ sco era igl onn della fom (1816/17),³⁹ ha il P. Baseli de pli tard sentiu ton sco nuot. Pil temporal vevan bab e mumma ed augs ed ondas quitau e per tut gl'auter che sto er'esser per crescher e

³⁷ Notizias della fumitgasa 1861—66, p. 7.

³⁸ G. Gadola, Glogn 25, 1949

³⁹ Pareglia cheu era: G. Gadola, Glogn 1934, Murias e miserias.

viver ventireivlamein, procuravan ils dus attaschai augsegners, quel della vart dil bab, sco era quel della vart della mumma. Tgi less pia aunc far curvien, sch'in giuven viscal e spir talent ord quei miez vegn menaus ed empalaus tut alla grada silla via che meina tras scolas e studis ad ina clamada pli elevada?

Naschius ils 15 de settember 1811, ha el entschiet ad ir a scola 1818 tier P. Beat Ludescher, ch'ei ual quei onn vegnius elegius per diesch onns dalla vischnaunca de Mustér sco plevon, ensemblamein cun siu confrar P. Meinrad Birchler sco caplon.⁴⁰

Da lezzas uras veva il plevon u caplon l'obligaziun de far scola, e quei mintgamai naven da s. Catrina (25 nov). entochen l' Jamna Sontga.⁴¹ Rom obligatoric per tuts fuva la ductrina, leger e scriver fuvan roms facultativs. La gronda part dils geniturs schaziavan nuot il scriver, cunzun per las buobas hagi quei «kunscht» negina valeta, e perquei tarmettevan ils biars lur affons mo a ductrina. Quels paucs denton che levan vegnir pli perderts, empredevan era de leger e scriver e mavan silsuentier bienebaul a scola sin claustra.⁴²

P. Baseli, da lezzas uras mo aunc «il Placi pign de giuncher Curdin», ha frequentau cun siu cumpogn de Vitg, Gion Martin Durgiai, il sur prof. de pli tard, sco emprems la scola de s.Gions, dada da P. Beat Ludescher. Sco P. Baseli Berther ha giu detg a nus inaga, erien quels digl anno 11 remarcabels schanis: u fetg intelligents ni crappa de fiug e rauba de bratsch; mediochers devi buca quei onn. Denter ils pli «tifigs» che han empiru «de leger divers cudischs, sco era de scriver» erien Carigiet e Durgiai ils capos, e cunquei ch'ei erien insumma paucs scolars hagian els giu igl avantatg de prencis-scolars.»⁴³

⁴⁰ Notizias I. c. p. 7.

⁴¹ G. Gadola, Glogn 1950, p. 69 e seqq. Nb. Gia avon ch'el mondi a scola a s. Gions, vev'ins pladiu paders de M. per plevons, sco il document de contract pertuccond P. Beat e Meinrad demuossa. Quei document sesanfla forsa aunc oz els mauns dils artavels de Lud. de Castelberg p. m.: «Per ina stateivla memoria... ils 26 de Marz 1818 . . .

⁴² Notizia e. c. p. 8.

⁴³ Notiz. de P. B. B., cop. da P. Urcisin Simeon, p. 7/8. Nb. Ch'ils paders stoppien era far scola a s. Gions, era fatg giu per 10 onns. Denton veva igl avat teniu ora d'en cass de basegns astgar clamar omisdus en claustra; in ded els stueva insumma esser en claustra la damaun e la sera, per gidar a far mudinas el chor (probabel per munconza de paders).

P. Beat Ludescher, lur magister, ei staus in grond e meriteivel fauttur della scola rurala romontscha. Gia all'entschatta dil tschentaner ha el publicau in ABC che ha cuntenschiu tschun ediziuns entochen 1839.⁴⁴ Pil medem intent, ha el era publicau 1809 in cudisch de quens.⁴⁵

A s. Gions a scola ei P. Baseli staus silpli 3—4 onns. Quels paucs han denton tunschiu per svegliar egl intelligent buobet la carezia pil studi e per la clamada claustrala.

Aunc giuvenots, eis el ius sin claustra ed ha entschiet las latinas. Da gliez temps vivevan ed operavan en claustra ton sco exculsivamein paders e professers romontschs; perquei vevnev'ei era dau instrucziun romontscha. Tudestg e romontsch en ina, per mauns della grammatica de P. Baseli Veith (I. ed. 1771, II. ed. 1805). Per emprender latin vevan ei «il Krep» (grammatica). Sco professers ha el giu: P. Benedetg Soliva, siu aug; da lez ha el empriu de cantar, sunar giegia, flauta, clarinet e las orglas.⁴⁶ P. Ursicin Genelin devi geografia e botanica; per quels dus roms vevi Carigiet tut speciala predilecziun, aunc pli tard s'occupava P. B. bia cun quellas duas scienziass.⁴⁷ Latin deva P. Anselm Quinter (de Bugnei, Tujetsch), igl avat de pli tard († 1858); romontsch e tudestg vev'el tier P. Adalbert Baselgia, che saveva dètg bein romontsch, e fageva enqual buna poesia e che mussava era de far teater als students.⁴⁸

P. Baseli Carigiet ha fatg tut ses studis en claustra: il gimnasi, filosofia negina, e mo paucs onns teologia. 1833 eis el vegnius investgius sco conventual, ha fatg il noviziat ed allura celebrau sia messa nuviala 1834 ella vegliadetgna de 23 onns.⁴⁹

Dal temps ch'il giuven P. Baseli de pli tard mava a scola, era Mustér serefatgs dètg pulit ord ruinas e miserias dils onns d'uiara. Mustér possedeava era ina certa elita spirtala e cultu-

⁴⁴ «ABC u regla de leger, de p. Beat Ludescher. Quinta e pli gronda ediz. Cuera, 1839», 48 paginas.

⁴⁵ «Arithmetica u cudisch de quin de Beat Ludescher. A S. Pieder u Feldkirch, 1809» (180 paginas).

⁴⁶ Mscr. A da P.B.B. p. 7.

⁴⁷ Mscr. A da P.B.B. p. 6/7.

⁴⁸ Mscr. A 1. c. p.6

⁴⁹ «1834, zercl. ha P. Baseli celebrau sia primizia e gl'atun survegniu curam animarum per esser ton pli survius alla cl. els uffecis ecclesiastics.» (Mscr. C da P.B.B., sco era Acta capitularia III. p. 105).

rala ilsezs dis. Quei fatg ha franc e segir era gidau che la vischnaunca ei puspei serefatga aschi spert e teniu pétg. Jeu allegheschel cheu mo zacontas paucas personalitads e lur operar: sgr. landr. Theodor de Castelberg († 1818), il politicher, scribent e grond fauteur de nies Mustér redevivius;⁵⁰ rev. P. Beat Ludescher, il meriteivel um de scola, sco era in diember officiers, pensionai da survetschs jasters, e che retergevan ensemen frs. 8 500 ad onn, ina biala summa per gliez temps!⁵¹

Quei milieu era zun adattaus e favoreivels per prestar enzatgei de vaglia ella direcziun della scola. Perquei ha P. Beat Ludescher tschaffau la caschun pils cavels e giu quitau che la vischnaunca baghegi scola.

Entochen 1840 vegnevan ils paucs scholars on casa-pervenda a scola; l'instrucziun vegneva dada «en sia combra (dil plevon) sur il stebli, 2-3 uras a di, da l'ina entochen la treis, las quater.»⁵²

Denton denter 1830/40 carschevan ils scholars ed ei mava buca pli senza ina casa de scola per sesezza. Ils onns eran schliats, ils purs vevan nuot pli scart che daners, mo malgrad tut, e cun agid dils sura allegai umens, ha P. Beat teniu pétg e cheutras era anflau suatientscha el pievel. Anno 1842 ha Mustér saviu far la fiasta d'inauguraziun della scola nova. Quella ei vegnida baghegiada da meister Pl. Francestg de Faltscharidas,⁵³ ed ha surviu pli che 100 onns per casa de scola e spital, q.v.d. il medem temps era sco casa pauperila.

Quei che pertucca la scola de Mustér, dal temps che P. Baseli de pli tard mav' aunc a scola, porscha a nus in manuscret d'in nunenconuscent (ualti carteivel d'in um vegl ch'il giuven P.B. Berther ha giu fatg scriver «reminiscenzas» sur la scola de Mustér) in zun remarcabel maletg. Quel raquenta a nus: «La scola vegneva tenuta ell'emprema alzada de lenn, e tut quell' alzada fuv'ei mo ina stiva, mo ina pegna e mo in scolast; classes fuv'ei mo treis en tut. E quei eran ils affons de Vitg, Faltscharidas, Funs e Clavaniev. Vegnir a scola saveva tgi che leva e tgi che mava bugen. Ils auters stevan a casa, e per con-

⁵⁰ G.Gadola, Landr. G.Th. de C. 1. c. p. 72—90.

⁵¹ Nova Gasetta Romonstcha 1858, nr. 16.

⁵² Notizias della fumitgasa, 1. c. p. 7/8.

⁵³ Sut il spitg della casa de scola «veglia» stevan pli baul las sequentas inizias: «1842 M.F.S.» (Meister Placi Franzestg Schmed).

sequenza savevan lezs ni leger ni scriver. La scola entschaveva da s. Catrina e fineva da Pastgas. Cudischs vevan ei igl ABC, cudisch de fablas, la Bibla ed il cudisch instructiv (da Pl. Condrau, pli tard). Mo era quels d'Uffecis e ductrina. Per scriver duvravan ei greffels e plemas grossas de gaglina u entas e quellas vegnevan tagliadas mintga di in tec dal scolast. Mussau vegenv'ei de scriver, leger e far quen. La lenna per scaldar pegna stuevan ils scolars purtar sezs. Mintga quendisch dis in plèder e dus scanatschs per in. Scolars er'ei 70—80 e mintgin stueva pagar 1 fr. perin al scolast, alla fin della scola; quei fuva sia paga. Quei era quelluisa 1847—1853 e ver vevan nus ils suandonts scolats: 1) Gion Antoni Genelin, Mustér, 2) Curdin Carigiet (frar de P. Baseli), scadin in onn, 3) Vinzens Andreoli in onn, 4) Cap. G. B. Genelin (frar de nr. 1 e de Sur Paul) treis onns. Silsuenter eis ei vegniu teniu duas scolas e nus vevan dus scolasts, numnadamein, Placi Bisquolm, Sogn Gions, Giachen Giusep Genal, Surrein, che deva scola gronda.

Si Segnas era Tumaisch Genelin de leu che deva scola en si' atgna stiva a tgi che leva vegnir. El mussava de leger e scriver e de far quen sin ina tabla che fuva enfatga el «plat-meissa» ed ils scolars savevan seser sin suppias e baun-pegna, sco quei ch'ei fuva en stiva de purs.»⁵⁴

Quelluisa presapauc vesev'ei ora a Mustér pertenenent scola, instrucziun ed educaziun duront ses agens onns de scola, mo era aunc duront il temps ch'el continuava e fineva ses studis pli aults en claustra. Aschia ei sia vischnaunca de Mustér stada per P. Baseli Carigiet scola primara, scola mesauna-latina e scol'aula teologica. El ha mai bandunau sia vischnaunca nativa in soli sulet di per vegnir pader conventual della casa de s. Paci, s. Sigisbert, ses dus gronds ss. Patruns.

⁵⁴ Ei fuss aunc d'agiunscher cheu, che dapi 1842—1847 vev'aunc adina il plevon l'obligaziun de far scola. Perquei han quels onns leu g'emprem P. Beat Ludescher, e suenter siu scolar e successur (sco pader-plevon de s. Gions) sez stuiu pagar ils treis emprems scolasts: Gerou Monn, vegl, cap. Genelin e Placi Bisquolm. Quei ei vegniu midau 1848. (Notizia de P.B.B., cop. da P. Ursicin Simeon, p. 3). Pli bia e detagliau davart la scola de Mustér s. Gions, mira: Sur Fidel Camathias, I.c., sco era: G. Gadola: *Survesta historica dil svilup della scola rurala catolica de nossas valladas romontschas en «Gedenkschrift» etc.* p. 66—122).

3. Il pader, professor e plevon

Negin dubi, Placi Sigisbert Carigiet ha giu la clamada de spiritual, mo el sto era haver giu gronda carezia per la claustra de Mustér, nibutscha ch'el fuss mai vegnius pader, cunzun buc a Mustér. Dal temps ch'el ei entraus en claustra, era la casa de s. Placi e s. Sigisbert numnadamein depauperada e smasada en tuts graus, consequenzas dell' uiara dils Franzos e dil berschament; tondanavon che, sch'il Cantun vess sligiau si ella, el havess franc fatg schliatas fatschentas.⁵⁵

Bein haveva Avat Anselm Huonder, vischin de Mustér, administrau la claustra (1804—1826) cun inschign e success e migliurau las pli grondas plagas, aschia che ses successurs havessen mo stuiu continuar sin quella via, ed en paucs decennis fuss la claustra puspei stada en pei.⁵⁶ Siu εμπrem successur, Avat Adalgott III, veva gronda bunaveglia, era buca mal econom, era in um religios, mo el veseva buca bein, da tgierp e da spért buc, e vegnius tschocs diltut, ha el demissionau sco avat 1846, otg onns avon che murir. El ha era giu il discletg recepend in noviz ch'udeva buc en claustra, e che ha lu pli tard dau ad el ed a ses successurs beinenqual disgust, discuments e degretas. Duront siu menaschi claustral — essend el memi buns — ei la disciplina monastica ida da rendiu e quei ha fatg bein ni alla claustra ni als paders.⁵⁷

Sut la canna stagn sturschida d'Avat Adalgott han ins dau la secunda empruada cun la scola cantonala catolica, che ha quellaga pudiu tener la dira da 1833—1842, cun agid d'enzaconts capavels professers laics⁵⁸.

Il giuven P. Baseli, strusch detg messa ch'el veva (1834), ei immediat vegnius mess sut il giuv de professor, bein ch'el fuva aunc sez, el medem temps, scolar de quella «studegiond el posteriuramein il grec en quella»⁵⁹. Aschiditg che la scola cant. catolica ha cuzzau a Mustér, ei P.Baseli adina staus ma-

⁵⁵ Karl Fry, 1. c. p. 94—138.

⁵⁶ P. Adalgott Schumacher, Album Desertinense, p. 54—56.

⁵⁷ P. Adalgott Schumacher, 1.c.p. 56.

⁵⁸ P. Iso Müller, Gedenkschrift, p. 148—182, III. Die katholische Kantonschule in Disentis 1804 e sqq.

⁵⁹ Documentaus sco prof. eis el dapi 1836 savens gadas: Acta Cap.III, 154; el medem liug p. 183: Chronik I, p. 37, p. 50 1837/38 ect.

gister de quella. El deva romontsch, latin e religiun — e cun tgei tschaffen e premura! El necrolog dils 19 d'avrel 1883 ch'in siu scolar scriva, di quel denter auter: «El medem temps ha el cheu giu buna caschun de sviluppar ses particulars duns sco professor dils lungatgs e sco discipel ded el seregurdein nus aunc adina cun plascher de sias zun interessantas paregliazions denter il lungatg latin ed il romontsch.»⁶⁰

In auter scolar de pli tard, sgr. Mistral Pieder Lumbriser p. m., sil qual P.B.Berther veva fatg attents mei, encurend jeu material per quest studi, ha raquintau a mi denter auter: «Jeu sun probabel staus in dils davos scolars de P.Baseli Carigiet che vivan aunc. Seregordel aunc fetg bein che P.Baseli er'in professor fetg viv, schebi ch'el era da lezzas uras ualti sils onns. Nus vevan tier el romontsch, tudestg e talian. Siu pli grond hèrs era de mussar a nus las ragischs dils plaids romontschs e perquei empredevan nus bunamein pli bia latin che tudestg e romontsch ella reala. Interess de quels termagls, ch'eran franc fetg spirtus, vevan mo zaconts paucs, tschels tedlavan pauc sin de quei e fagevan magari tschietabigiet ch'el gnanc encurscheva en siu fiug ch'el veva; quelluisa vev'el buca gronda disciplina en scola, mo il pli legher er'ei ch'el sez gnanc s'encurscheva buc de nossas filibergas ...»

Dal temps che plirs paders operavan sco professors alla scola cantonala catolica, cun auters — laics, fuva P.Baseli franc in dils pli respectai. Quei seresulta era dil fatg, ch'el era per ordinari el il delegau e mulissier della scola cant. cat., cura ch'ei setractava de fatschentas cun las autoritads dil cantun. Aschia constatein nus ch'el ha giu quella missiun 1837 ils 10 d'uost,⁶¹ 1833 ils 6 d'october,⁶² 1839 ils 7 de matg,⁶³ etc., u sco representant digl avat ni dil collegium dils professors. Ei para pia ch'il giuven P.Baseli fuvì adattaus per talas fatschentas en quei temps de buca pigns quitaus per l'existenza della scola cantonala a Mustér.

Teniu ora sco prof. ha el tut ils nov onns che la scola cant. cat. ha giu sia dimora a Mustér⁶⁴.

⁶⁰ Gasetta Romontscha 1883, nr. 16.

⁶¹ Acta Cap. IJI, 209.

⁶² Chronik I, 61.

⁶³ Chronik II, 11.

⁶⁴ Notizias della fomitgasa (1861—66).

Che P. Baseli senteva mo memi bein che sias enconuschientschas dils lungatgs havevan tscheu e leu luccas e rusnas, e ch' el leva era stuppar quellas entras s'instruir vinavon els lungatgs, muossa sia premura ent'il seperfectzionar el talian. Entuorn ils anno 40, 50 va P. B. plirasga ell'Italia duront las vacanzas per s'instruir vinavon, aschia per ex. inaga a Milaun «tier in spiritual de leu, ch'era staus a Mustér sin viseta, circa 6—7 jamnas — e che ha custau nuot».⁶⁵ Pil medem intent eis el era staus «in pèrga a Clavenna tier siu frar Giohen ch'era secaus leu»⁶⁶.

Suenter de quei ch'ins ha giu translocchau definitivamein la scola cantonala cat. da Mustér a Cuera (1842 si s. Leci) — gia lu fetg probabel cugl intent d'in di fusionar las duas scolas cantonales, ha igl avat elegiu P. B. Carigiet per directur e prefect della nova scola claustrala, igl 1 de nov. 1842⁶⁷.

Mo era pli tard aunc, ha P. Baseli prestau buns survetschs alla scola claustrala. «En consequenza dell'uniun dellas scolas cantonales a Cuera e cun subsidis dil generus uestg de Carl, (eis ei) vegniu ranschau en 1850 ella cl. de M. in niev institut, che dumbrava entochen 100 alums, ed ha fluriu tochen 1856, nua ch'il renomau P. Florentini ha, cun agid dils uestgs svizzers, fundau il frequentau institut a Sviz. Era en quella scola ha P. Baseli prestau ses buns survetschs sco professor e comember dil cussegl de scola ...»⁶⁸

Sper e cun la scola era P. Baseli secapescha en emprema lingia p a d e r e sco tal ha el medemamein cumplenu sias obligaziuns conscienzius- e pruamein. Sco conventual par'ei ch' ins savevi duvrrar P. B. bein e cumpleinamein. Gia 1837 igl 1 de december vegn el «nominaus dagl avat sco chordirecter u capelmeister»⁶⁹ Capeivel, P. B. C. veva ina stupenta vusch, sco dil reminent tut ils Carigiets de Mustér, ed ultra de quei bien talent musical. El ha componiu pliras canzuns pils students, tenor texts ch'el duei sez haver fatg, mess neu in orchester de students e derigiu quel. Tut special plascher veva P. B. per l'istoria e scrutaziun della natira. Aschia ha el per

⁶⁵ Manusc. A da P.B.B., nr. 4.

⁶⁶ Manusc. A da P.B.B., nr. 8, sco era Notizias della fum. p. 8.

⁶⁷ Chronik II, 151, 153.

⁶⁸ Gasetta Romontscha 1883, nr. 16.

⁶⁹ Mscr. B. da P.B.B.

ex. era mess neu «ina gronda collecziun ded insects, béllas, mineralias e fatg ses studis surlunder, tut da sez anora, autodidact ch'el ei adina staus.»⁷⁰

P. B. C. fuss franc e segir era staus in bien magister de desegn. Da leu entuorn ils anno 40,42 dateschan era sias differentas picturas, portrets e desegns. Era en quei grau vev'el buca pign talent artistic! Aschia ha el era fatg siu agen portret en culurs,⁷¹ sco era exacts desegns de «sontgadads»⁷² della claustra ed in desegn dellas ruinas della claustra suenter il berschament de 1846.⁷³

1837 eis el era vegnius ordinaus sco «secretari digl avat»,⁷⁴ e 1842 plaida la cronica schizun ded el sut il tetel de «coadiutor von Abt Adalgott».⁷⁵ Sco tal vegn el ad haver giu quitaus e lavurs avunda, probabel beinenqualga malemperneivel, essend ch'el stueva ussa haver egls ed ureglias per dus.

Che P. Baseli era zun premuraus per la veta spirtala sco economista della claustra, cunzun suenter 1846, vesein nus era orda quei ch'el vegn elegius de can della cl. d. M. (1855—58). Sco tal vev'el giu collectau per la claustra en miseria a Clavenna e Milaun, mo turnaus eis el cun pauc.⁷⁶

E gest quels onns leu ch'il giuven P. B. Carigiet sedeva breigia de gidar a salvar la casa de s. Placi, vegnev'el cun auters ensemen tratgs per las gasettas entuorn, sco sch'el culs auters, fagess gest il cuntrari de quei ch'el fageva. Aschia scriuva per exempel igl «Amitg dil Pievel» en in artechel titulaus «Or dalla Surselva»⁷⁷, che vul, sco ei para, saver tut ils misteris della claustra en pitgiras:

⁷⁰ Noticias della fum. (1861—66).

⁷¹ Quei original sesanfla el Museum sursilvan, Cuort Ligia Grischa, Trun.

⁷² P. Iso Müller ha reproducu in de ses desegns en: Quellen zur Kulturgeschichte und kunstgeschichtliche Beiträge zur Disentiser Klostersgeschichte des 13—15. Jahrhunderts, en: Zeitschrift für schweiz. Archeologie und Kunstgeschichte. Bd. 2, 1940, Heft 4 (p. 189) Tafel 72. Abt. 1.

⁷³ Glogn 1938, p. 115.

⁷⁴ Mscr. C da P.B.B. p. 6.

⁷⁵ Chronik II, 239.

⁷⁶ Egl *archiv della claustra* sesanfla igl attestat e recumandaziun original che avat Anselm Quinter ha giu tschentau ora per bien e pro de questa collecta a P.B.C. dataus dils 29 de dec. 1857. En quel fa el de saver che P.B.C. «... a Nobis missum esse ad colligendam stipem in Regno Lombardo-Veneto pro restauratione et conservatione Nostri monasteri...», obstenta prius in hunc finem die 16 Aprilis hujus anni gratiosissime authentica a Sua Imperiali, Regia ac Apostolica Majestate Francisco Josepho I. etc..)

⁷⁷ Amitg dil Pievel, nr. 102, 1855 dils 21 de dec.

«Ina gronda caschun leutier (alla «cadenza» della cl. de. M.) ha senza dubi dau igl avat Adelgott, cun lubir de prender en claustra dalla vischneunca da Musteer in disproporzionau diember de Paders, **dals quals ils biars, sche buca tuts** (sutastrihau da nus!) han forsa pli quitau per ils lur parents et amitgs externs, che per la claustra setza, et een aschi de diir sin la porta de giedar quels cun pli? ne meins disavantaitg aber della claustra. Sin quella inconvenienza ha ei suondau il brischament, cun sias enormas consequenzas! suenter process avantagius ne disavantagius savein nus buc, mo adina custeivels; plinavon ladernetschs, e sappi Dieus tgiei autras calamitats!?!...»

In tal scriver scurvanava e calumniava enina tut ils paders, vischins de Mustér, ch'eran da lezzas uras en claustra, schebi che tuts deno in soli eran umens senza nodas e senza maclas da quellas varts, sco per ex.: P. Adalgott Berther de M., P. Baseli Carigiet de M., P. Placi Tenner de M., P. Ursicin Monn de M., e P. Sigisbert Monn de M.,⁷⁸ priu ora l' auter che haveva veramein buca schau anavos en claustra ina benedida memoria.⁷⁹

Capeivel ch'ins saveva buca schar far crusta la lozza ch'ins veva tratg sin ils sura numnai. Perquei la detscharta, mo ruasseivla risposta sin il sura artechel che betteva tuts el medem futgé:

«En simpla declaronza al respectabel Pievel dundel solet il sequent sclariment, sigl Nr. 102 digl Amitg dil Pievel, il qual jeu sai dar per garantida verdat:

Signur Jesuit Depuotz ei unanimamein legius ora dil venerabel capetel per superieur della claustra de Mustér. Segner Pader Baseli Carigiet ei aber denton era elegius sco bein **meriteivel Decan cun leghermen digl entir convent**. Ch'ei meunchi buc umens capavels en claustra de Mustér, ils quals fussen perfetgiamein el cass de regier igl disciplinar et igl oeconomic claustral, ha monsignur visitatur, avat Heinrich de Nossadunneun declarau repetidamein, suenter haver tadlau et udiu tut ils Signurs Paders privat — e personalmein . . .»

«Jeu vi buca pretender ch'era ils Segners Paders de Mustér hagien buca lur fellers, schegie religios, ein els tonaton

⁷⁸ Davart ils sura numnai, pareglia: P. Adalgott Schuhmacher, Alb. Desert.: nr. 552a., nr. 554, nr. 556, nr. 560 e nr. 562.

⁷⁹ P. Adalgott Schuhmacher, l.c.nr. 560 a.

carstgieuns, et aschia era suttaposts a schvachadat humana; è sche mo ils innocens fieren crappa pli(!). En laud dils Segniers Paders sai jeu dir, ch'els han simplificau per bia cuosts pernicious alla economia, e desistiu de bein enqual divertimen, ils quals regla e statuttas lubeschen, per salvar la claustra. — Ils signiurs Religius fan ils uffecis claustrals exact sco las statutas obligheschan. Schegie ch'els Paders han giu negin superiur en clausura quasi in entir onn, han quels tonaton mai schau muncar l'exacta adinpleziun de tuts uffecis che perscriva la s. regla . . .»⁸⁰

Essend Avat Anselm Quinter morts ils 5 de fevrer 1858, durent che P. Baseli Carigiet era ual a Milaun sin viadi de collecta, ha el stuiiu interrumper anetgamein quella (la collecta) e se render en claustra. Turnaus ch'el ei, han ses confrars elegiu el «superiur dil capetel», in spinus uffeci leu quei temps dils embrugls claustrals, «essend ch'ei vegneva mai la lubientscha da Ruma d'eleger in niev avat . . .»⁸¹ A quella caschun han ins era mess P. M. «administratur della claustra» — e quel ha pretendiu sco tal ded esser independents dal Superiur en claustra . . .»⁸²

Finalmein ei, l' Jamna Sontga, il nunzi Bovieri, Luzern, vegnius, accumpignaus da siu secretari P. Caspar Willi de Nosadunnaun, per far l'elecziun dil niev avat.⁸³ Sur G. Ant. Durgiai, plevon a Tujetsch e Sur Paul Genelin, la lezzas uras prof. en claustra de Mustér, ein stai dumbravuschs. Sco «Superior ad mutum S. Sedis», buca sco avat e mo «per temps», ei P. Placi Tenner de Mustér-Funs vegnius elegius. El fuva dependents dil «visitatur» en tuttas caussas de pli grond'impurtonza. Denton havev'el tuttina obteniu il dretg de pontificar ils 25 de matg 1860 da Papa Pius ils IX, senz'esser vegnius benedius

⁸⁰ Amitg dil Pievel 1855, nr. 104 dils 28 de dec.

⁸¹ Notizias della fumitgasa (1861-66). NB. Ina gasetta grischuna veva manegiau che P.B.Carigiet pudessi vegnir elegius avat de Mustér. Mo sco P. Iso Müller communicescha a nus, ha el anflau negliu ina concernenta notizia ella cronica della cl. u en autras scartiras.

⁸² Las notizias della fum. (1861-66), che ha nudau si interessantas caussas ord la veta de P.B.C. fa era menziun de fatgs e schabetgs de quei temps. Per ex. «P.M. haveva collectau a Vienna ed en auters loghens 6000 renchs, e la claustra ha survegniu nuot.» Po quei star?

⁸³ P.Adalgott Schuhmacher, Alb. Desert. p. 58—60.

ora avat.⁸⁴ Ils 1 d'october 1861 ha P. Pl. Tenner giu la ventira de saver better giu quei buordi che vegneva pli e pli pesonts. Sin quei ein ins vegni neutier cun in avat jester per Mustér, Paul Birker (1861—1877), che ha lu, schebein plein premura e bunaveglia, giu paucs buns dis a Mustér.⁸⁵

Quei temps leu della gronda crisa, ch'ins saveva buca qual mument la casa de s. Placi vegni solvida, ein era stai dis ed onns de gronds quitaus e fastedis per P. Baseli, bein ch'el haveva ussa buca uffecis pli a dies e ch'el ei lu staus silsuenter biars onns plevon de sia vischnaunca nativa de Mustér.

Alla fin de sia veta († 1883), ha P. Baseli aunc tuttina giu ina gronda consolaziun, vesend che sia claustra er'ussa definitivamein salvada « . . . ma amiez dolurs e tribulaziuns (de sia nauscha malsogna) sentev'el tuttina ina gronda consolaziun e legria, vesend avon el a prosperond la ditg desiderada restauraziun de sia vivon scurdada abbazia cun sia nova generaziun de pietus e premurai giuvnals . . . »⁸⁶

Bein per motivs de schliatas relaziuns economicas en claustra, sco era per raschuns ch'ei regeva ils emprems decennis de tschei tschentaner scartezia de spirituals en nossas contradas romontschas, havevan ils paders de Mustér, essend paucs en diember, mala veta en ed ord claustra. Els stuevan gidar ella pastoraziun ed ein (plirs ded els) schizun vegni pladi leu ora sin nossas pleivs sco plevons e caplons. Quella sort ha era tuccau P. Baseli Carigiet che fuss franc e segir pli bugen staus en claustra.

Anno 1840 per calonda matg vegn el elegius plevon de Medel.⁸⁷ Mo gia dus onns suenter, 1842 ils 22 de matg, resignescha el sin la pleiv a Platta.⁸⁸ Siu successur daventa P. Placi Tenner, ch'era staus leu dus onns caplon cun el.

Mo dus onns plevon de Medel, aschia raquenta la tradiziun, ha P. B. tuttina capiu de renovar e vivificar cun gust e plascher la liturgia dils survetschs divins, sco era auters usits ed isonzas religios, stai negligi per temps, ch' ils de Medel vevien in

84 I c.p. 60-63; sco era: Karl Fry, Kaspar Decurtins I. 1. c.

85 K. Fry, I. c. p. 98 e sqq.

86 Gasetta Romontscha 1883, nr. 16.

87 Chronik II, p. 57.

88 Chronik II, p. 127.

hazer plascher. Aschia raquenta sia fumitgasa «che per l' Jamna Sontga 1841 vevi el envidau en Sur Paulin Genelin e Sur Baselia de cantar las lamentaschuns sco usitau ellas claustras, che ha fatg buca pintga sensaziun sils de Medel. «Buca mo en priedis e ductrinas, era enten siu agir personal, entras siu bien exempel, hagi P. Baseli en quei cuort temps operau cun success e «perfin fatg sensaziun».

Ils de Medel erien cumpatg buca dils pli fins e devien pauc sin lur exteriur. Perquei schevien ei magari: P. Baseli muossi il luxus de sevestgir, essend el adina scrupulusamein propers el sevestgir e demanar, mussond el veseivel plascher de sia rassa nova, tarlischonta de schubradad. Els erien endisai avon cun augsegners de sutanas meins entiras e bucamo d'ina colur e — d'ina modestiada plitost goba, ferton che P. Baseli vevi ni scufflau il dies dalla humilitonza, ni schau colurar auras bletschas, brentinas e sulegl sia sutana en tuttas pusseivlas colurs digl artg en tscshiel . . .

Mintgaga a caschun d' in s. Batten — ei deva buc aschi numerus en in onn a Medel — vev'el la disa d'envidar padrin e madretschsha sco era il bab ad in past de legria en casa pervenda. A caschun de talas marendas schevi lu P. Baseli beinqual «verdad rienta» a ses tshots e tshots. Ils biars pernevan a pèz ses plaids ,auters encuntercomi erien anzi permalai, essend P. Baseli Carigiet sia veta mai staus diplomat. Perquei ha sia massera de biars onns giu detg inaga al giuven P. Baseli Berther, dapi 1885 conventual della claustra de Mustér: «P. Baseli, nies car Segner pader, tshotschava e suenter pèr patertgav' el!»

Seigi sco i vegli: il principal ei, che P. Baseli C. ei sia veta mai staus diplomat, sco plevon buc, ed era buca sco fautur e promotur dil Romontsch, quei che nus vegnin a mussar plinengiu. Siu operar sco plevon a Platta-Medel ei staus cuorts, mo ils de Medel han tuttina mai emblidau lur attaschau e beinvulent Segner Pader Baseli!

Dapi il matg 1842 entochen 1845 il december, ei P. Baseli Carigiet puspei staus pader en claustra, nua ch'el ha giu, sco gia menzionau sisu, la missiun de turnar ad organisar e metter en pei la nova scola claustrala, suenter de quei che la cantonala era vegnida translocada per stabel a Cuera sin luvrar dils li-

berals catolics, mo era sin giavisch dils canonis residenzials de Surmir.⁸⁹

Denton ditg va ei buc, e P. Baseli vegn puspei elegius plevon, quellaga da si'atgna vischnaunca nativa avon porta claustrala, dals de Mustér pils 21 de december 1845.⁹⁰ Con ditg ch' el ha operau incontinuu quella emprendaga ch' el ei vegnius pladius, hai jeu buca saviu constatar. La secundaga 1850—1854; la tiarzaga 1860—1866 incl., lu puspei 1867, 1869 e per la tschunavla e davosaga 1877—1879 incl.⁹¹ Denton han, duront ed il medem temps cun el, sco caplons e gidonters, er'aunc auters paders gidau a pastorar la gronda pleiv de Mustér, e quei pli u meins dapi 1845 entochen 1879 il davos digl onn. — En siu uffeci de plevon de Mustér, eis el staus il successur de siu emprend magister ed augsegner, P. Beat Ludescher, che ha pastorau Mustér cun pintgas interrupziuns da 1818—1845. Suent P. Baseli Carigiet (dapi 1880) han puspei prèrs seculars pastorau Mustér entochen sil di ded oz.⁹²

P. Baseli Carigiet, naschius e tratgs si a Mustér, e silsuentèr schibein en claustra sco tscheuora carschius viaden ellas relaziuns de pleiv e vischnaunca, ei senza dubi staus in de nos megliers e pli populars augsegners de Mustér.

El era oravon tut premoraus per tuttas damondas de scola,⁹³ pil pauperesser⁹⁴ sco era per la pli stretga pastoraziun en

⁸⁹ Quei ha P.B.B. giu raquintau a mi pli ch'ina e pli che duasga, mussond schizun brevs che pertuccavan quella fatschenta della translocaziun della scola cat. cant. da Mustér si s. Leci a Cuera!

⁹⁰ Chronik II, p. 238.

⁹¹ Notizia statistica en in carnet manuscret da P.B.B.

⁹² Secapescha che Segners Paders della claustra han era gidau ora amicablamain dapi 1880 entochen oz a numerusas caschuns sporadicas. Per quels buns survetschs astgan ils de Mustér esser engrazievels als benedictins — ed ein era.

⁹³ Pareglia cheu principalmein: Sur Fidel Camathias, Il scolaesser della vischnaunca de Mustér, Glogn 1950, p. 104 ff.

⁹⁴ Prof. Placi Condrau, onns ora el cuss. de scola ed ella commissiun pauperila cun P. Baseli Carigiet scriva sco suonda leusura: « ... Sco plevon de M. ha el svilupau grond'actividad ed energia per promover las scolas ed in bien uorden pauperil. Gl'ei stau gl'onn 1846, nua ch'el ha dau gl'impuls leutier e silsuentèr nunstunclenteivlamein operau en quei senn. Perdetga de quei dattan denter auter era ils numerus testaments, che el ha stoviu concepir per biars de ses beinstonts parochiants, nua ch'ei vess (mai) muncau in commensurau legat pella baselgia, pil scolaesser ne pauperesser » (Gasetta Romontscha 1883, nr. 16).

casa ed ora. El enconuscheva sco paucs las famiglias de Muster, e stueva perquei adina dar plaid e cussegl ad ins ed a tuts. E remarcabel, gest perquei ch'el era buca diplomat, haveva nosa glied de Mustér ina nunlimitada fidonza en el. Ses plaid: «Ti, quei fas ti lu buc aschia; quei fai aschia etc...» valevan per ina e peradina ed en tuttas situaziuns della veta. E pertgei? Perquei ch'el fuva il ver um dil pievel e totanton sur il pievel: character niebel e de gronda autoritad sco el era.

P. Baseli perdegava bein, e schebi sempel, sche ton pli practic; neginas frasar u bahaultschas oratoricas, sco plirs priedis manuscrets aunc oz existents, dattan perdetga.⁹⁵

Sche zaco-zaco pusseivel, sunav'el las orglas e dirigeva il cant ecclesiastic, da messa e da viaspras, gia per cuntentar sia pissiun per musica e cant ch'era ed ei restada siu pli grond plascher.

Da lezzas uras era cumpatg la musica sacra seruschnada giuaden en tuns ualti profans, e P. Baseli — affon de siu temps — fuva cumpatg era buc armaus encunter quella moda. Aschia vegn ei per ex. raquintau che suenter viaspras mintgamai, ferton che la baselgiada sesbuccava giuadora, sunavi el zatgei zaco sc'in valzer u hopser, ed ils buobs buca maufers, pegliavan entuorn in a l'auter «e saltavien vi e da baselgia giuadora»⁹⁶

Pil cant de baselgia er'el aschi premuraus, ch'el mavi magari entochen o Cavardiras e mussavi de cantar al chor per siu confrar P. Gallus, che fuva leu caplon e savevi ni cantar ni sunar.⁹⁷ Procurar e consolar malsaus moribunds, negin che capevi meglier ch'el — e perquei levan lezs era mo el . . .⁹⁸

Mo il pli bugen havev'el ils mats ed ils mats secapescha negin pli bugen che Segner P. Baseli. E gliez leva dir bia, sch'ins sa tgei corporaziun bein serrada la Cumpignia de Mats er'aunc da lezzas uras! El scheva viver ses mats ed era ferm sissu ch' ils usits e las isonzas de quels vegnien gie buca smasai u tschuncanai. Da l'otra vart ston ins denton era dir ch'ils mats de

⁹⁵ Per ex. «Devotio Mariana Dominica I. Quadragesimae (1864); Devotio Mariana festo Ss. Trin. 15 Juni Fest. 1862 Ss. Trinitatis. Devotio Mariana Dom. IV. p. Pentecostem; Devotio Mariana Domenica Palmarum. «Ego sum mater pulchrae dilectionis. Eccles. 24.24 etc. . . .

⁹⁶ Notizias della fum. 1861-66.

⁹⁷ I.c.

⁹⁸ Mscr. C, da P.B.B.

Mustér ein mai stai aschi bein disciplinai sco gest da siu temps, e negin de Mustér — è buc igl aschinumnau Oberkeit — astgava dir als mats aschi frestgamein ed agradora verdads rientas e pli recentas ad in e scadin e senza far guoter. Grads e gests adina e dapertut, senuspeva el da l' autra vart era buca de star si da frestg cun ils mats. Perquei vesev'el schizun bugen, che la giuventetgna saltava e fageva tscheiver en tutta honor. El mava sez, muncava mai e mirava tier entochen mesanotg. Lu schev'el a ses mats: «Ussa mo stei aunc entochen ch'ei fa dis en honor e bunaveglia ensemen, mo sin tucrar de stizzar mi-rei che tut seigi a casa; ed ir a casa mei honestamein.⁹⁹ E mai ch'ils mats havessen fatg auter!

Dasper l'aschinumnada «scola de seras», endrizada dad el e da scolast Petschen pils giuvens ménders ual ord scola,¹⁰⁰ ha el era sedau gronda breigia de perfin metter neu ina spezia d'orchester per quels. Aschia raquenta a nus 1867 ina corrispondenza en caussa: «Gliendischdispastgas han entgins amatur de cant e musica (clavier) a Mustér dau leu in bi concert avon il respectabel publicum dil contuorn. Gl'entir auditori ei staus surprius e zun cuntentaus giud ils elegi e beinreussi quartets, terzets, duets e solos, cunzun giud il solo «Andreas Hofer», composiziun de R. Genée. Ins spetga sin d'atun ina nova producziun de quels diletants.»¹⁰¹ Sco P. Baseli Berther saveva dir, veva P. Baseli Carigiet giu procurau per quei concert cun agid d'ina partida mats! —

Il tscheiver 1870, strusch havend demissionau per cuort temps sco plevon de M., ha P.B.C. mussau ed inscenau en claustra «Igl Josef en Egipta», l'emprema opera ch'ei vegnida dada ella Cadi.¹⁰²

Tgi enconuscha ed admira buc aunc oz nossa bellezza processium de Venderdis-Sogn a s. Gions? Che quella ei semantida entochen oz, havein nus d'engraziar oravon tut a P. Baseli, plevon a s. Gions; er'el gie il pli premurau pertgirader e conservader de nossa stupenta tradiziun religiosa. Sco enconuschent ord auters studis ch'igl autur de questa biografia ha fatg, vevan ils PP. caputschins introduciu quella a Mustér; ina

⁹⁹ Notizias della fumitgasa 1861-66.

¹⁰⁰ Archiv de Cumin A. nr. 1134b, 2 d'avrel 1851.

¹⁰¹ Gasetta Romontscha 1867, nr. 17 dils 27 d'avrel.

¹⁰² Gasetta Romontscha 1870, nr. 9.

zun admirabla processiu de Nossadunna dellas Dolurs, che vegneva tenuta treisga ad onn: per Nossadunna Mars, per l'emprema dumengia de settember e per Venderdis-Sogn.¹⁰³ P. Baseli, affon de Mustér, teneva aschi ault quella processiu, ch'el vevi perfin introduciu per quella ina certa tradiziun arisguard las persunas che vevan de presentar las Siat Marias, Sogn Gion, sco era ils purtaders digl ECCE HOMO, ch'eri per quellas talas ina tuttavia gronda honor e distincziun!

Aschia veva onns ed onns ora, Baba Fostera, la buna matta empau sils onns, l'honor de presentar Nossadunna dellas Dolurs ella procesiun. Las **Siat Mareias** tenevan medemamein ferm sin lur funcziun d'honor aschiditg ch'ei han viviu: Marghetta Catrina Deragisch, Acletta; Zia e Maria Huonder, duas soras, Vitg-Mustér; Barla Bisquolm, Chischliun; Mengia Monn, Cavardiras e Mariarta Monn (de mistral Monn) s. Gions.

Quellas eran vestgidas en fina «seida-péz nera cun in grond vel-seida davosgiu.» S. **Gion** representava adina il pli respectau commember della Cumpignia de Mats. El suandava adina allas Siat Mareias, era vestgius en toga violetta cun in bellezza «horem» surengiu. Biars onns funzionava Fidel Anton Schmed de Cavardiras sco tal. El purtava il cudisch d'Evangelis sin maun, ferton che las Siat Mareias vevan mintgina ina spada el péz ed ina cavazza de morts el maun seniester. La notg avon Venderdis-Sogn havevan las Siat Mareias l'obligaziun d'honor de visitar ed urar en tut las siat baselgias e capluttas de Mustér.¹⁰⁴ Il bia de quella bellezza tradiziun ha Sur dr. Nadig, plevon de M., schau ira giu! —Oz exista da quella grondiusa «scena muta» de Nossadunna dellas Dolurs mo pli igl ECCE HOMO, Niessegner en bara, ils quater buobs che representan ils «Gedius» e la veglia statua de Nossadunna en malencurada! La litania de Nossadunna dellas Dolurs, stada fatga da landr. Gion Theodor de Castelberg extra per quella gruppa e sia de-

¹⁰³ Sur dr. Nadig, successur plev. de M., ha dismiss las duas empremas processions, mo cura ch'el hagi vuliu far il medem cun quella de Venderdis-Sogn han ils mats rebelau — ed el ha stuiu ceder!! Mo cul temps ha el tuttina schau ir giu beinenqual biala caussa de quella veglia processiu, ch'ei pia oz buca pli completa! Aunc oz valess ei la peina de restaurar e renovar il piars!

¹⁰⁴ Mscr. C da P. B. B.

voziun, vegn era buca pi cantada! Con bia bi ei svaniu e nuot niev e pli bi vegniu! —

Malgrad che P. Baseli era buca diplomat e ch'el flattava mai «ils Signurs de Vitg», vivev'el en fetg bunas relaziuns cun els. Contasga ein: sgr. landr. Tumaisch Condrau, litinent Berther, gerau Monn e «Maissen Latin» stai a s. Gions per plaid e cussegl — mo era per dar enqual scart! Secapescha ch'ils cantadurs eran medemamein ses megliers amitgs, aschia ch'er'els survegnevan duront in onn ora beinenqual bien sitg ord siu tschaler!¹⁰⁵ En quels graus era P. Baseli zun nobels e negin econom, sco sia sora Rusina schava magari sentir.¹⁰⁶

Sper sia gronda lavur de pastur dellas olmas della vasta pleiv de Mustér, haveva P. Baseli Carigiet aunc adina empau temps per «ses endisch mistregns», sco sia sora Rusina raquenta. El vevi ina «treia», u baun de dular en siu stebli, splanava, dulava e fageva sez tut ils uaffens e mobiglias ch'el duvrava. Aschia hagi el perfin fatg siu agen clavazin, ch'eri reussius buca mal.¹⁰⁷ Dapli pinav'el rintgas ed uras de preit per ses vischins, essend endrizaus dètg pulit «per la technica pli fina».¹⁰⁸

Sper casa-pervenda vev'el mess neu in curtin e fageva stediamein sias emprovas cun «puma de Mustér». En quei «mistregn» de pomolog ha el dumignau aschi lunsch ch'el ha perfin tratg premi a Luzern cun caschun d'ina exposiziun de puma svizzera, tenuta 1866.¹⁰⁹

Dal temps che P. Baseli fuva plevon de Mustér existevan

¹⁰⁵ Notizias da sur domprobst de Florin (1910).

¹⁰⁶ Notizias della fum. 1861—66.

¹⁰⁷ Ei sto esser che P. B. C. veva gia baul cumprau sez in clavazin sco ins sa prender ord ina cunvegnientscha denter el e P. M. A.: «A riguard miu clavier. 1848 ilg lprem de 7ber ei denter Segner Pad. Baseli Farrer et P. Martin Andreoli vegniu faitg en risguard il clavier che P. Martin veva vendiu ad el, la sequenta cunvegnientscha: Segner P. Baseli tuorna il clavier a mi cun la conditiun che sgr. P. Bas. possi far dar ad el ilg εμπrem momen ch'el vignies en claustra sco stabels, sco era en cass ch'el garias de metter tier in auter clavier e vignies dils superius bucca lubiu, ni ch'el savess muort impurtonts impedments buca saver prevegnr alla compra din auter, sche seporscha il suttascet sin gariar dil sura de turnar il clavier. — P. Martin Andreoli.» (Probabel ha B. B. C. stuiu turnar il sura menzionau clavazin, epi fatg sez in!?).

¹⁰⁸ Notozias della fum. 1861—66.

¹⁰⁹ Nova Gasetta Romontscha, nr. 47, 1866: «Tiell'exposiziun svizzera de pomma e vins tenuta a Luzern, ei era vegniu tier in premi pellas 18 sorts pomma de Mustér, che la ven. claustra, sgra. colonella Castelberg e sgr. plevont Carigiet vevan termess leu.»

aunc relaziuns medievalas arisguard l'economia e rendita della pervenda. Sia fumitgasa ha raquintau il suandont leusura a P. B. Berther de pli tard: «P. Baseli teneva ina vacca e treis cauras ell' acla Sutgassa. El sez ha baghiau il clavau e nuegl de Sutgassa che stat aunc oz, l'empremaga ch'el ei staus plevon a s. Gions (1845). El eis ei stau che ha fatg metter en quei crap historic (derivonts dallas ruinas dil casti de Turatscha) ch'ins vesa aunc oz sulla sava. — Il Dulezi schava el vi per tscheins. P. Baseli stueva far sez la lenna; ils «Signurs» devan ora ad el mo in soli lenn silla Val Mala. Persuenter dev'el il tscheiver in gentar agl «Oberkeit» — adina in «tgau vadi» (!) — Dall'accla Sutgassa stueva el dar 2 curtaunas mistira alla spenda. El mava dus dis (sez) per trer en la dieschma cun in gerau ed in ugau-pervenda: um e cavagl, per segal, salin e mistira. Survegnevan graun detguonda, vendeva aunc debia. Il gerau stueva pagar da gliez temps duas curtaunas salin, igl ugau-pervenda duas curtaunas segal (conf. urbari). Quels dis ch'ei mavan per la dieschma er'ei il bia de metter en vin. Per quels dus, treis dis mazzav'el ina nuorsa, per ch'ils gidonters sappien sedelectar vid il fortem-nuorsa! — Da Pastgas mav'el ed in buob cun el pils «ovs de Pastgas»; quater per fiug. Lezs dis, per far plascher als affons de scola, partev'el ora «cotschens» (raps) per che la buobanaglia sappi cumprar greffels. Aschia pagava el puspei anavos ils ovs . . .»¹¹⁰

P. Baseli Carigiet era in summa anzi spendus, negin econom e dev'ei capetel zanza «runav'el» suenter bia spirituals — era sch'el stueva pagar il spiendi! Mintga batten ina marena en casa-pervenda, ed a Mustér dev'ei segir pli numerus che da sias uras a Medel! Enqualin pagava davos dies alla fumitgasa persuenter, schebi che lezza (sia sora) veva in «bi tringel,» q. v.d. ina paga de 60 frs. per onn.¹¹¹

Suenter haver giu pastorau cun carezia, premura e grond success la vasta pleiv de Mustér, da 1845—1879 cun zacontas pli cuortas e pli liungas interrumpziuns, ha P. Baseli Carigiet muort malsogna e vegliadetgna stuiu vegnir deliberaus de siu grev buordi, per calonda mars 1879.¹¹²

¹¹⁰ Notizias della fum. 1861—66.

¹¹¹ Notizias della fum. 1861—66.

¹¹² Gasetta Romontscha 1879, nr. 11.

Pli baul, sco er'aunc oz en enqual pleiv e vischnaunca, ha il plevon buca fatg il siu, era sch'el cumplenescha conscienziusa-mein sias obligaziuns pastorals. El ha dasperas aunc bein enqual «obligaziun ideala» ch'el munglass far, e sch'el sedediche-scha era a quellas cun amur e premura, sch' ein savens gest lezzas de buca pintga muntada ad influenza per siu operar pastoral.

Sco nus havein gia allegau, veva P. B. buns duns per cant e musica. Quei dun vev'el artau da duas varts, aschibein dals Carigiets sco dals Solivas. Ils Carigiets eran tuts musicals e vevan stupentas vuschs, las soras sco era ed oravon tut siu frar, prof. G. B. Carigiet, enconuschent tenorist. Siu aug davart la mumma, Segner pader Ben. Soliva, saveva buca mo sunar plirs instruments, mobein era componer. Dad el existan aunc pliras musicalias manuscrettas ella bibl. rom. della claustra de Mustér.¹¹³

Negin smarvegl pia, ch'era P. Baseli ha fatg emprovas da quellas varts. Con lunsch e con bia ch'el ha luvrau original-mein, q.v.d componiu sez, arranschau u imitau, ei buca stau d'eruir ontras; sclaus eis ei denton buca ch'el ha era sez componiu enqual caussa. Ualti probabel derivan las suandontas composiziuns ed arranschaments dad el sez:

1. Missa S. Josephi (ina sempla cuorta messa).
2. «O Maria che eis mia cara mumma . . .» (scret cun rispli da siu maun).
3. «Pietad», mscr. cun notas per sopran ed alt. Text trsl. d'ina poesia da F. G. Belz: «O bargi po tut tgi che po . . .» (melodia populara).
4. «Messa romontscha», mscr. cun notas, screttas e componidas dal maun de P. B. C.
Sil medem feagl:

¹¹³ Ella «mappa musica rom.» della biblioteca rom. M. sesanflan da P. Ben. Soliva las sequentas musicalias: 1) Ina messa romontscha à quater vuschs cun notas, 2) «Ina canzun avon il priedi», en ina vusch cun notas, 3) Jn' altra canzun religiosa cun notas: «Nus sefrin giu sin terra . . .» 4) In fragment d'ina secunda messa romontscha; cheu exista mo pli «Il Gloria per Nadal» en quater vuschs.

5. «Tier la Benedicziun cul Sanctissim el Cibori e suenter l'elevaziun (Componida per orgla e duas vuschs, da P. B.C.) Dapli sil medem feigl: «Quartet:» «O Salutaris hostia» medemamein per orgla e duas vuschs, da P.B.C.
6. «Canzun dil s. Cor de Maria», trsl. ed arranschau per quater vuschs, da P. B. C., tenor in original ord il «Gesangbuch Paderborn 1765». Pia imitaziun e translaziun da P. B. C.
7. «Jeu ditg cun legria», mscr. mo cul tetel e las notas, à duas vuschs.
8. «Lein tuts ludar Maria». Mscr., text e melodia per treis vuschs
9. Fragment d'ina secunda messa romontscha en 3 vuschs. Mscr. da P. B. C.

Quellas caussas ha P. Basei probabel fatg dal temps ch'el era plevon a s. Gions. Stampadas ein ellas mai vegnidas. Da vart la qualidad de quellas, sperein nus ch' in musicher vegni in di a giudicar.

Anno 1878 ha P. Baseli Cargiet, ensemen cun Emil Maggi, ediu igl emprè m cudischet de canzuns per las classas bassas dellas scolas romontschas. Quei rarissim cudischet de 16 paginas cun notas, porta il suandont tetel: «Canzuns pellas emprèmas classas de scola rurala, effectuadas dad in amitg dellas scolas.¹¹⁴ — I. Fischett. — Proprietad d' Emil Maggi a Glion. De haver tier el sez. — Altstätten. Stampau da Gion Gieri Cavelti. 1878.»

Quella bufatga brochuretta de canzuns cuntègn buca meins che 30 canzunettas pils affons pigns de scola. Per esser segirs de tgei ei setracti, de composiziuns originalas, arranschaments u imitaziuns, havein nus supplicau nies preziau collega, sgr. prof. Duri Sialm, da lezzas uras prof. a Sviz per in pareri. El scriva a nus il suandont sut il datum Sviz, avrel 1933: «La pli gronda part de quellas canzuns, ei canzuns tudestgas, bein enconuschentas, per las scolas. Quellas vegnan cantadas aunc

¹¹⁴ Sut quels plaids scriva P. B. Berther, bibliotecar della bibl. rom. Mustér: «da P. Baselius Carigiet» (Mira il sulet exemplar ella bibl. rom. de M.).

ozildi, di per di, cheu per la Svizzerza tudestga entuorn. Mo in pèr exempels:

Nr. 1. Fai a Diu . . . , tudestg: Lieber Gott mach mich fromm.

Nr. 6. Sas dumbrar . . . , tudestg: Weisst du wieviel Sterne . . .

Nr. 9. Fideivladat . . . , tudestg: Ueb'immer Treu u. Redlichkeit . . .

Nr. 13. A a a . . . , tudestg: A a a, der Frühling, der ist da . . .

Nr. 14. O con lev . . . , tudestg: O wie wonnig ist's am Abend . . .

Nr. 17. Dieus en tschiel, tud.: Aus dem Himmel ferne . . .

Nr. 18. Uolp, pertgei . . . , tud.: Fuchs, du hast die Gans gestohlen . . .

Nr. 20. Va num de Diu . . . , tud.: Winter ade, Scheiden tut weh . . .

Nr. 21. Bia niev fatg . . . , tud.: Alles neu, macht der Mai . . .

ed aschia vinavon, per ex. nr. 25, nr. 28 «Mit dem Pfeil, dem Bogen etc. Creiel strusch che P. B. Carigiet hagi componiu ina suletta de quellas canzuns, era il text ei sulettamein translaziuns. Dubiteschel ch'ei sesanfli denter veramein in text, q.v. d. mo ina suletta canzun originala de P. Carigiet.»

Era nus cartein che quei seigi quelluisa. La translaziun ei bein dada, affonils il text, levs e maneivels d'emprender ordadora. Nus essan ferm perschua di che quellas canzuns levettas seigien vegnidas cantadas cun plascher e capientscha e ch'ellas han franc e segir legrau nos affons romontschs e purtau bia anim e suleagl en ed ord scola. Havend procurau quei empremcudischet de canzuns de scola, en in temps che nus havevan ton sco neginas per nos affons, ha P. Baseli senza dubi giugronds merets per la canzun de scola.

Havend repassau quels texts e melodias, capin nus quei che P. Baseli Berther ha raquintau a nus da sias uras ch'ins schevi da P. B. Carigiet: El era oravon tut in sincer e cordial amitgdils affons pigns, franc era per motiv ch'el seigi sez adina restaus in'olma affonila, ideala e ventireivla entochen la mort! Il medem attesta era in vischin de Mustér ch'ei staus a schoolier el naven dall'emprema entochen la davosa classa: «In aschi bien e carezau plevon ed amitgdils affons e de tuts nus de Mustér, sco P. Baseli ei staus, havein nus mai giu in . . .»¹¹⁵

¹¹⁵ Pareri, exprimius cun egls tarlischonts, da sgr. Ludovic de Castelberg p. m.

Sco nus havein constatau, fagend studis davart il teater romontsch, er'ei bunamein sc'ina obligaziun nunscretta, che nos plevons e caplons de tschei tschentaner vevan era de procurar per produziuns teatralas de lur vitg. U ch'els fagevan sez enqual caussa (per ex. Sur canoni Fontana, Vella), ni ch'els translatavan (il pli savens!) in text u l'auter per diever dils affons de scola, dils mats, u era pil chor de baselgia etc.

Nus savein che P. Baseli, plevon a s. Gions, carezava oravontut ils affons. Perquei smarveglien nus nuotzun, ch'el ha sco εμπрем a Mustér, favoriu e promoviu produziuns teatralas pils affons de scola. Sco la tradiziun de Mustér di, mussavi el dapi 1850/60 bunamein onn per onn «in toc teater» als affons, il bia a caschun dil «pigniel de Nadal», ina fiastetta comunabla pils affons de sia pleiv, ch'el sco εμπрем ha introduciu a Mustér, leu quels onns che quei usit ha priu in'entschatta era en nossas vischnauncas romontschas.

Aschia ha el gia arranschau 1863 pils scolars romontschs della claustra e per far in plascher als affons de scola de Vitg «la comedia... che ha fatg comprender ch'ils umens hagian ual tontas marveglias sco las femnas . . .»¹¹⁶

Cheu setract'ei dil giug «Las Marveglias», cumedia en dus acts, che P. Baseli ha arranschau danovamein, suenter de quei che landr. Theodor veva gia fatg quella translaziun libra 60-70 onns avon.¹¹⁷

Anno 1864 ha P. B. C. danovamein procurau «per in divertiment pils affons de scola de Mustér». Per vigelgia de Nadal ha el «fatg il pigniel de Nadal», ina fiastetta cun canzuns e distribuziuns de regals: «Lura passa ina pintga mo frestga e spirtusa matella si cun ina biala declamaziun en laud e honor dil bambin Jesus (ina beingartegiada lavur dil sgr. plevont Basilius Carigiet.)»¹¹⁸ Semegliontas representaziuns e giughets, procurai pils affons de scola serepetan aunc differentasga dal temps ch'el era plevon a s. Gions.

Secapescha ch'era ils mats nudergiavan P. Baseli cun tals e semeglionts giavischs. Quei er'aunc leu ils davos onns che

¹¹⁶ Nova Gassetta Romontscha 1863, nr. 6 e nr. 8.

¹¹⁷ Pareglia cheu era: Gadola, Scola e teater. Sep. dellas Annalas 1953, p. 9, nr. 8.

¹¹⁸ Nova Gassetta Romontscha 1864, nr. 53.

nos mats devan per las davosas gadas igl aschinumnau «teater de s. Placi», ina biala tradiziun de Mustér che mava lunsch anavos, sco nus havein gia mussau plirasga en nos studis davart il teater romontsch. Quei «teater de s. Placi» ei vegnius daus entochen 1867 per s. Placi Pign, q.v.d. mintgamai ils 12 de fenadur ch'era il di della pli gronda fiera de rauba digl onn per la Part sura. Quellas representaziuns vegnevan dadas dals mats de Mustér pil pievel pelegrin e mercantil, per ordinari «ella aula classica de teater» che sesanflava «sur la zonna de nuorsas della claustra de Mustér». Quei ei iu entochen 1867, il qual onn quell' «aula classica de teater» ei dada ensemen, ils 13 de fenadur, il di u plitost la damaun marvegl suenter de quei ch'ils mats vevan saltau. Per cletg ei negin vegniu per la veta. Suenter quei onn udin nus nuot pli de quella representaziun tradizionala.

1866, pia igl onn avon la sfundrada della veglia aula de teater, ha P. B. C. aunc giu preparau ina pli gronda representaziun dramatica pils pelegrins de s. Placi, ina representaziun che mava fetg bein a prau cul spért de quella veglia tradiziun.¹¹⁹

Tgei rauenta la Nova Gasetta Romontscha de quella representaziun de 1866? Mo paucas notizias, denton dattan quellas tuttina in verdeivel maletg de quella davosa bravura dil teater de s. Placi:

«Ina honorifica menziun meretta la producziun teatrala, che la societad cantadura a Mustér ha menau si ils 8 e 12 d. q. — fondaziun della ligia federala, ina composiziun dil plevont B i o n dil Turgau culla versiun romontscha de sgr. plevont Basilius Carigiet. Igl auditori ei sesanflaus bein cuntents cullas prestaziuns dil numerus personal, oravon han las valerusas Svizzeras enflau applaus. La vestgadira dils acturs ed acturas era veramein biala, mo donn che las crinolinas¹²⁰ maven pauc a prau

¹¹⁹ Mira era l'annunzia ella N. G. R., nr. 27 dils 6 de fen. 1866: «Teater a Mustér. Il di suenter la fiasta de s. Placi, ils 12 de Fenadur, vegn... menau si il drama «FONDAZIJUN della ligia svizzera», en 3 acts. Entschatta las 3 suenter miezdi. Prezi d'entrada I Plaz fr. 1. II plaz 60 cent.»

¹²⁰ En in cert grau eran quellas crinolinas tuttina bein adattadas. Aschia ha G. B. Schmed, Vitg (morts havend cumplenu ils 90) raquintau a nus da student che a cashun della scena avon Gessler, avon ch'il Tell sietti il meil giu da tgau a siu buob, l'auter buob eri seglius en sia tema naturala sut ina crinolina e svanius che negin vessi anflau el — gnanc cun encurir buc!!

culs costums dellas puras svizzeras dil quitordischavel tschen-taner.¹²¹

Sco a sias uras landr. G. Theodor de Castelberg, aschia ha era P. Baseli capiu de gudignar la giuventetgna pil teater e quei sco lez, translatoind il text e fagend sez la regia, pia tut ded A entochen Z. «Quella giuventetgna ha schon avon treis onns — tras menar si il drama de «Gion Caldar», che ha cum-pleinamein giu cuntentau igl auditori — mussau si, ch'ella seigi capavla per semegliontas producziuns . . .»¹²²

Nus havein giu la ventira d'anflar il text manuscret da P. B. C. e savein perquei dar in cuort maletg de quei drama ualti stendiu e rasau. Il tetel secloma: «**Fundaziun della Confederaziun Svizzerza, da W. F. Bion, Farer — translatau da P. B. Carigiet.**

Quei drama ha treis acts. La gronda part dil cuntegn, ei la dramatisaziun dellas detgas e della tradiziun della Svizzerza primitiva. Certas scenas ha igl autur dau en prosa, tenor il drama classic da Fr. Schiller. En tut dumbra il toc buca meins che 52 persunas, resp. rollas.¹²³ Quellas ein denton vegnidas dadas mo da 32 persunas.

Igl emprem act representa grondius- e pompusamein igl «Imperatur Albrecht e sia cuort». Il secund ei partius en quater maletgs. 1) Adelhard de Strausberg e Rupert il fumegl dil Chisti; 2) Steinen avon casa de Staufacher; 3) Altorf el chisti de Gessler e Rudenz! 4) Ella casa de Walter Fürst. — Il tierz act: la liberaziun: 1) maletg: Engirament della Ligia sil runtget Ritli; 2) Habitaziun de Tell; 3. Piazza de fiera ad Altorf; 4) ella casa de Staufacher; 5) La damaun de Daniev 1308; 6) Sin in pign crest; 7) Chisti de Sarna e 8) Pazza libra ad Altorf.

¹²¹ N. G. R., 1866, nr. 29.

¹²² La Ligia Grischa, 1866, nr. 16 e nr. 31.

¹²³ Per plascher dils sutbeadis e dellas sutbeadias de Mustér, lein nus enumerar cheu ils acturs: Luis Huonder, Giohen Berther, Sep Sac, G. Batt. Berther, Giachen Durgiai, Toni Rudolf, Felix Vinzens, Guglielm Gadola (miu tat che veva quei onn exact 20 onns), Fideli Condrau, Gion Berther, Gion Antoni Genelin, Franz Vinzens, Giachen Petschen, Monn S. Gions, Batt. Gadola, Christoffel Monn, Augustin Berther, Agosti Pieder, Baseli Decurtins, Thomas Monn, Tumaisch Monn, Columberg, G. Batt. Petschen, Drucker pign; buobs: Rudolf Sac; Dora (de Castelberg), Carmelia (de Castelberg); Tresa e Rosa Carigiet (soras de P. B. C.), Marionna, Carlina, Catrina e Clementina.

Tgi ch'enconuscha il stil plitost schetg de P. B. Carigiet, ei surstaus ch'el fa diever en quella translaziun dil lungatg popular, ¹²⁴ denton sentan ins aunc tuttina ch'el ha pli grond plascher della situaziun pli elevada digl'emprem act de gronda pumpa. Priu tut, eis ei ina translaziun ed in lungatg fetg adattau al toc ed a siu spért.

Sco P. Baseli Berther († 1931) ha giu raquintau a nus, vevi P. B. Carigiet aunc translatau auters tocs pils mats e cantadurs de Mustér. Mo essend che texts de teater ord quei temps, ella biblioteca della cl. de Mustér, ein copiau d'auters mauns e che nus havein buc anflau auters manuscrets de teater dad el sez, eis ei grev de dir tgeinins ch'el sez ha romontschau.

Ualti probabel, sco P. B. B. manegiava, eis ei era stau P. B. C. che ha translatau il drama tudestg «Gion Caldar» da Pl. Plattner; quel denton è mo en prosa.¹²⁵

Ton ei segir, che P. Baseli Carigiet veva grond tschaffen dil teater e ch'el ei sestentaus pruamein de porscher als affons sco era als mats de Mustér plirs texts de teater e ch'el fageva era mintgamai sez il regisur a talas occasiuns. Fagend quei, ha el senza dubi cumplenu ina biala missiun per l'instrucziun e cultivaziun de nossa giuventetgna, sco era per l'educaziun dils carschi, pertgei ch'il teater ei oreifer tut: educaziun dil pievel.

(La IIa. part suonda in'auter onn)

¹²⁴ Mo enzaconts exempels ed expressiuns: Per «trer alla liunga» di el = sestiarner d'in baun sin l'auter; per «cudizzar» = metter sigl asen; per «raschieni» = risdieni; per «luschards» = giunchers de grascha; per «sgargnem» = il sgargnoffel; per «mudergiar» = il martuir; per la «stuir» = la tumantschala; per «reper» = cala de scaldar tontasga la medema suppa; per «metter taglia sils purs» = sbugliantar l'ossa dils purs, etc. etc.

¹²⁵ Sche nus vegnin in di a frida, havein nus el senn de publicar la III. part dell'istoria dil teater romontsch (1850—1959), e cun quella caschun speirein nus de saver sclarir empau pli exact ses merets de quellas varts.